



Szabó Ferenc SJ

Az Etna lángoló krátere

Valóság és mítosz

Variációk olvasás közben

„Lávába kóstol, aki ma csókol, és ő maga is
tűz lesz, de tarajos tűz lesz elsusogott szava is.”
(Nagy László)

Alföldi Jenő *Valóság és mítosz* című remek tanulmányát olvasom Nagy László *Hölderlin vascipői* című 1970-es nagy verséről. A költemény utalás Friedrich Hölderlin befejezetlenül maradt drámai műveire: az *Empedoklész halálá*-ra és az *Empedoklész az Etnán*-ra.

„Empedoklész (Kr. e. 490–430) szicíliai filozófus, költő és szónok, akinek kozmológiája mitológiai elemeket is őriz. Hölderlin drámatörredékei szerint ráébredt, hogy az istenek és az emberek közt áthidalhatatlan szakadék tátong. Úgy gondolta, az élet egyetlen értelme, hogy azonosuljon a természet és a kozmosz mindent betöltő erőivel, vagyis az istennel. Üdvözítő felismeréseit meg akarta osztani az emberekkel, Agrigentum lakóival. (A szicíliai város neve ma Agrigento; mellette egy kisebb település, Porto Empedocle a filozófus nevét viseli.) A városiak azonban méltatlanok voltak tanításaira, mulandó s nevéseges dolgokért rajongtak, és kiközösítették maguk közül a bölcsét. Empedoklész az Etnára költözött, hogy remeteként folytassa vallásos szemlélődését. A város polgárai megéreztek gyarlóságukat, bánták viselkedésüket, és követséget küldtek hozzá, hogy kiengeszteljék. Ő azonban hajthatatlan maradt. Visszavonhatatlan döntést hozott – az Etna lángoló kráterébe vetette magát, hogy az isteni őselem, a tűz eleméssze testét, lelke pedig visszaszálljon az égiekhez.”

A szicíliai bölcselő költő, Empedoklész halála kísért, mítosz és valóság vegyüléke Hölderlin híres törredékében: a német költő az ember uralma, nagysága és az istenek versengése mítoszáat vetíti elénk: *Empedoklész halála* (Báthori Csaba fordítása):

„Mert mi volna az ég s mi a tenger,
a csillag és sziget s ami az ember
lába előtt hever, ugyan mi volna
e holt húrozat, ha én, én nem adnék
hangot, lelket, dallamot neki? És
az összes fortélyos isten, ha én
nem szólnék helyettük? Ki vagyok én, mondd!”

Nagy Lászlót is megihlette az Empedoklész-ihlette Hölderlin:

HÖLDERLIN VASCIPÓI

*„Fölszívni a téboly tápsóit, Virág,
fölszívni virág-koponyádba erőnek,
elindulni az Etnára, Virág,
a hamuhoz, ahol már nem a kard
ragyogása szép, de a példaadás,
ugrani fejjel a kráterbe, Virág:
megható nagy sors – már tapsolnak is
látván a tündércipőket a mélyből
kifújva, lávától naggyá szeretve...”*

Nagy László verse kitalált, pontosabban szürrealisztikus képtársítással létrehozott relikviára épül. A mitizált irodalmi hősről, Empedoklészről a dráma szerzőjére, Hölderlinre viszi át a képzeletbeli tárgyat: „az Etna tölcseréből kitoró láva a német költő cipőit veti ki, amelyekre ráégett a vulkáni vas-magma...” (Alföldy Jenő).

Kedvet kaptam Nagy László verseinek olvasására. Alföldy tanulmánya mottójául írta fel Nagy László *A Vasárnap gyönyöre* című nagy poémájának sorait, amelyek az Etna lángoló kráterére utalnak:

*„Lávába kóstol, aki ma csokol, és ő maga is
tűz lesz, de tarajos tűz lesz elsusogott szava is.”*

A költemény eszmélődés az elmúlásról, az idézett sorok a kezdet és a vég két éjszakája közti pillanatnyi szerelmi extázist villantják fel. Így folytatódik:

*„Jégmezőt szikraeső ver, kárhozat, üdvözülés
között a mesgye is éghet, mérni most nem tud az ész.
Éjszaka: úrbeli élet, törvénye rejtve buzog,
testek: a kéz gyűrűjében forgolódo szaturnuszok...”*

Igazában Szentkuthy Miklós *Fejezet a szerelemről* c. 1936-os regénye olvasásakor kezdtem olvasgatni Empedoklész költő-filozófus gondolatairól. Az író (hőse) a 142–159. oldalakon Empedoklész töredékeiről eszmélődik. Panteizmusa és pesszimizmusa az egzisztencialistákra (Heidegger és főleg Sartre gondolataira) emlékeztet: *a lét és a semmi*, a tett és gondolat örök ellentéte, Afrodité-szerelem, az élet titka – az embrióélet első másodperceitől hogyan keletkezik a másság, a Végeesség és Végtelenség paradoxona; hogyan szüli az ember az isteneket? az egyszeri dolgok múlása vagy örökös ismétlődése, a szenvedés és az örök elhagyatottság, a Harmónia és a Véletlen metafizikája az anyagi és szellemi világban; *születésem vicc vagy véletlen?...*

Idézek a 154–155. oldalakról, amelyek különösen megragadtak, hiszen számomra is *megfejthetetlen titok fogantatásom véletlenszerűsége*: „*A véletlen*: ez a zöld mérge, mely alattomos kígyóként belopódzik a vérünkbe, szerelem- és látótesteinkbe – ez a fekete, titkos erdei ér. (...) *Véletlen a születésem*: ha egy láthatatlan kis spermajacht kormánytalan vitorláját egy ezred szöggel inkább balra, mint jobbra hajtja a sors, akkor már nem vagyok – volt egy időtáv, melyen belül abszolút egyformasággal voltam erre a földi s talán az örökkévaló égi meg a soha-soha életre kijelölve – természetes tehát, hogy egész alkatomban, élettörténetemben mindig magammal hordom, mint legikerebb ikertestvéretem, legvérebb vérrokonomat: ezt a semmi-lehetőséget, ezt a nagy, anyám méhétől örökké menstruált konkrét nihilt.”

Szentkuthy itt a pogány Empedoklész szerepében saját világnézetéről is vallott. Ezek a metafizikai kérdések később is állandóan gyötörték. Később nem áttételesen, közvetlenül is vallott Kabdebó Lórántnak küzdelmes keresztény, katolikus hitéről a kétkedő és csodálkozó, folyton „imádkozó” remete (még Ratzingert is idézte: *A mustármag reménye*); főleg a zsoltárokat kedvelte, velük lázadott és dicsérte Istent.

Befejezésül – válaszul Empedoklész-Szentkuthy „véletlen-reflexióira” – ideírom zsoltárparafrazisomat:

GENEZIS – ZSOLTÁRHANGRA

*„Anyám méhében Te szótted testemet”
(Zsolt 139)*

*Évmilliók moraja ringatott
és te még mindig nem tudod
hogy fenn a csillagok vigyázó csendje
előre rád figyelt és
rád várt a kibomló teremtés?*

*A föld méhében, az idő mélyében
már ismertél engem:
ott voltam örök terveidben
jelen midőn a tengerszélen
szállva a szélben
mind arra vártak a homokszemek
hogy műveid közt én is ott legyek.*

*Anyám méhében Te szótted testemet:
hozzám küldted az anyanedveket
hogy véresem, vesém és végtagom legyen
s az ő szívével dobbanjon szívem.
Szemed már látta minden tettemet
felírtad őket könyved lapjain
előre kiosztottad napjaim
és megjelölted jövődő utam.
Csodálatosak terveid, Uram!*

(1981)

Budapest, 2015. március 1.

*

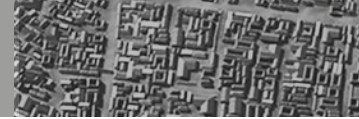
Folytatás: Szentkuthy vallomásait olvasva (2015. március 3.)

Újabban ritkán kötöttek le olyan olvasmányok, mint Szentkuthy Miklós *Frivolitások és hitvallások*. Bp. Magvető, 1988 (=FH) önéletrajzi vallomás-kötete. Kabdebó Lóránt 1983. január 6-a és május 7-e között 27 alkalommal hangszalagra vette beszélgetésüket a Petőfi Irodalmi Múzeum hangtára



Pompeji az eltemetett város

- Megállíthatatlan a pompeji régészeti ásatások pusztulása
- Pompeji áldozatok



számára. Néha közbeszólt felesége, Dolly és munkatársa, Tompa Mária is, aki a kötetet szerkesztette. (Kabdebó Lóránttól 1988 nyarán kaptam a dedikált példányt.)

A beszélgetéseket olvasva időnként kézbevettem a PRAE-köteteket, a *Fejezetek a szeremről* c. bölcselkedő regényt, amelyből a múlt nap már idéztem, meg újra bele-beleolvastam a Szent Orpheus-breviárium köteteibe, amely „egy lírai önarckép különböző vonásai, a szerzőnek mintegy szerepei és álarcjai: a mű lényegében ’vallási’, mert szeremtől politikáig mindenütt a civitas dei és civitas mundi harcán van a hangsúly.” (FH 405). E „breviáriumokban” hajdan bűvárokodtam. „A *Szent Orpheus Breviárium*a szellemében: itt együtt van sok minden. Erősz, barokk fantázia, szentképek, később is fogunk beszélni erről, egész életemet végigkíséri a hipererotika és a hipervallásosság, szuper-Golgotha és ultrapornosz kapcsolata!” (FH 424).

Casanova alakjában önmagáról vallott, de ugyanígy Szent Ágoston életműve is meghatározó befolyást gyakorolt világszemléletére, műveire (FH 406-407). A Biblián kívül elmerült az egyházatyák és az eretnységek tanulmányozásában. Örömmel láttam olyan (általam is nagyra tartott) jezsuiták emlegetését, mint a német E. Przywara vagy egyik mesterem, Teilhard de Chardin. A paleontológus és misztikus Teilhard de Chardinre többször hivatkozik.

Lenyűgöző Szentkuthy műveltsége, ismerete a természettudományoktól a teológia és a misztika magaslataiig, jártassága a világirodalom, a szellem- és művészettörténet, a mitológia és az egyháztörténet birodalmában. A beszélgetés során – élettörténete: karrierje és szerelmei keretében – megnevezi olvasmányait, alapélményeit, sokszor kitér alapproblémáira, a *végző kérdésekre*. Engem főleg ezek kötöttek le, mert ráismertem saját vívódásaimra is: a *kezdet és a vég, szerelem és halál!* Fentebb már idéztem a *Fejezet-ből születésem véletlenéről; vö. itt (FH 455) nászagy és halottas ágy!*

Ideírok néhány idézetet: „Már többször említettem, de ide illik, hát hangsúlyozom: nem az abszolút igazság megválaszolására törekszem, számomra a *kérdések* minél világosabb és teljesebb regisztrálása a lényeg, ez tehát sohasem abszolút válasz-igényt jelent. Milyen érdekes, hogy kevés ember elmélkedik úgynevezett Nagy Kérdésekről. Nevezük szerencsés állatfajnak az embert? Még Teilhard de Chardin is úgy beszél rólunk: groupe zoologique humain, az embernek nevezett állatfaj. (...) Teilhard de Chardin egyszerre foglalkozott ősmajmok és ősemberek legapróbb csontjaival, foszszilis porcogóival, és metafizikus látomásaiban a középkor misztikusaival kelt versenyre.” (FH 433).

Befejezésül még idézek a XXI. részből: „*Hit és hitetlenség próbaházassága frigidádával*”. Az „örökké imádkozó” így vall magáról: „Hármat kell összeegyeztetnem magamban: a katolikus ortodoxiát, a végtelen sok erotikát és a hétfejű sárkányként rám törő kételkedést.” (564).

„Bizony a teológiai és filozófiai gondolkodás nagy harcot jelent, mert akármilyen hívők vagyunk is, rációnk, pozitívizmusunk és historizmusunk sokszor ’ágaskodik!’ Egész hitéletemet vagy – hogy kis önostorozással mondjam – hitetlenség-életemet a klasszikus alakképlet és alapjelenet jellemzi: Jákob harca az angyallal.” (FH 567).

*

Folytatás: 2015. március 5.

Mielőtt folytatnám jegyzetemet, megemlítem: Már 1988-ban írtam egy jegyzetet „Szentkuthy Miklós és az erősz” címmel, amelyet felvettem „Az ’örök nő’ (Variációk egy témára)” eszmélődés-sorba: „Bosch Édenkertje”, „Két szerelem harca Claudelnél”, „Az ’örök nő’ Emmanuel és Teilhard művében”. (Lásd Szabó Ferenc: *Láng az őszutóban*. Interjúk, naplók, versek. Budapest, 1997, 204-206.)

Továbbra is böngészem Szentkuthy műveit *Szent Orpheus Breviáriumá*-t: IV. kötet. IX. *Véres számár* (1984). 1. *Vita (Szentéletrajz)*: Villanovai Tamás (1484-1955). Történelem és mitológia színes keveréke, „színház”, látványosságok, szex a szenttel keveredve...- 2. *Lectio (Szentolvasmány)*. I. Üres a pápai trón... II. Johanna Papissa. (Mennyi csemege szerzőnknek: történelem, legenda, mitológia, fantá-

zia-játék!) III: „Pompeji pusztulása...” Itt megállok. E lapokon megakadt a szemem, miután a Vatikáni Rádió bejelentette, hogy *Ferenc pápa március 21-én Pompejibe és Nápolyba látogat.*

Ezt a jegyzetet az *Etnával* kezdtem, hát most a *Vezúvval* fejezem be.

Persze, Szentkuthy számára különösen is érdekes téma a Vezúv vulkánkitörése által 79-ben elpusztított város „megjelenítése”: körkép, összkép, örömhölgyek, rabszolgák, aranyszamarak, Vesta-szüzek... A történetet sokan megírták, Szentkuthy is említ kettőt, de nem az ifjabb Pliniust, aki szemtanúja volt az apokaliptikus történetnek. Lásd Kertész István írását: <http://www.historia.hu/userfiles/files/2010-04/Kertesz.pdf>

A drámai esemény színes – elképzelt – festése után Szentkuthy megjegyzi (91. old.): „Állítólag az akkor 'uralkodó' szentéletű pápa, Clitus is megjelent Pompeji fórumán (kissé szünetelt a hamueső?) mivel az időben Nápolyban tartózkodott – tán épp a Szentföldre készült – és feszülettel a kezében a keresztény hitre térítette a pompeji népet – sokan megkeresztelkedtek, homsex fürdők sarában, repedtkloakák vizében. Egyébként jellemző volt a bárdolatlan klerikusokra, hogy – a tűzesőben – formális hitvitát kezdtek arról, hogy a száz és száz abortusz által aszfaltra köpött koraszülöttet lehet-e, kellendő-e megkeresztelni vagy sem?”

Jellemző szerzőnkre: a kloakáktól rögtön felszárnyal a teológiáig. Utána következik az Eleuziszi Misztériumok „titokmókáinak”, szexuális perverzióinak megjelenítése, „a vak tyúk fantáziájával”! Érdekes – Szentkuthy lényegre törő szemléletére jellemző – a zárójeles megjegyzés: e misztériumokról „semmit sem tudunk, se pontosan, se pontatlanul (legalábbis a mi elég korlátolt kolostorunkban *nem*, mert a halál és örök üdvösség szempontjából *nem* érdekes sok fölösleges marhaságot tudni”!

Befejezésül ideírom 1988-as helyszíni látogatásom élményéből született versemet:

Pompeji látomás

*Kiszáradtak a hajdani kutak
a falrepedésekben kókadt fűvek
közel kétezer évesek a kopott kövek
mély keréknyomok őrzik a kocsi zörejt
kemény paták csattogását
a Fórum a Vénusz templom a kocsmá
a közfürdők örömházak magánpaloták
némán emlékeznek
a múzeumban vonagló férfi
fájdalmas anya gyermekével
csókba merevült szerelmesek
megkövült eleven halottak
mind kiléptek az időből
Megmozdul a történelem filmje
a rémület és látomás elragad:
míg a merev szemű pogány istenek
könyökölnek az idő kilátóján
szánalommal szemlélem a lávaömlést
a Vezúv e részeg óriás okádja belsejét
a tűzkigyótól üldözött tömeg
rohan a nyílt tenger felé
vízhalála lesz szabadulása*

1988. július 28. dél